Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Magyar Nyelvtudományi Tanszék

A nyelvi ideológiák szerepe a szleng nyelvművelői megítélésében

Témavezető:

Dr. Kis Tamás

Készítette:

Almási Ágnes Ilona

III. magyar

Debrecen, 2012

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés 3
2. A *szleng* szó jelentése hazánkban 5
3. Nyelvművelés és nyelvművelők 7
4. Nyelvi ideológiák 9
4.1. A nyelvi ideológia Lanstyák-féle értelmezése 9
4.2. Elemzéseim során felhasznált ideológiák 10
5. Nyelvművelő írások 17
5.1. Vizsgált szövegrészletek elemzése 17
5.2. A nyelvi ideológiák gyakorisága a példaként hozott idézetek alapján 23
6. Összefoglalás 26
7. Irodalom 27

1.Bevezetés

Dolgozatom témája a nyelvi ideológiák rejtett vagy nyílt megjelenése a különböző nyelvművelő írásokban. Vizsgálataim főként az *Édes Anyanyelvünk* című folyóirat 2000 előtti cikkeire irányultak.

Az első részben a *szleng* fogalmát, jelenleg ismert meghatározásait mutatom be, ami bár egyszerűen hangzik, sokszor mégsem olyan egyértelmű.Maga a szlengkutatás az 1980-as évek óta van jelen hazánkban. Azóta hatalmas fejlődésen ment keresztül. Mára már tanulmányok, blogok tömkelege szól a *szleng*ről, függetlenül attól, írójuk honnan szerezte ismereteit. Egy részük csak szószedet, másik részük fogalommagyarázat, és csak egy kis szelete van, amely magát a jelenséget, annak okait, hatásait vizsgálja. Talán tudományos megközelítése a legbonyolultabb, hiszenminden nyelvészeti terület másként áll hozzá, különböző szerepet tulajdonít neki. A nyelvművelők, akiknek írásait vizsgálom a későbbiekben, azok, akik a *szleng* pozitív megítélésétől leginkább távol állnak, hiszen az ő feladatuk a „szép” és „helyes” beszéd megtanítása és terjesztése. De vajon ez tényleg így van? A második részben őket, a nyelvművelőket igyekszem bemutatni, elsősorban Sándor Klára munkáira támaszkodva. Sándor Klára témába vágó írásai azért tűnnek különösen alkalmasnak a nyelvművelés bemutatására, mert így nem egy „belső”, saját maguk által láttatni akart képként figyelhetjük meg a nyelvművelést, hanem egy,a nyelvműveléssel, a nyelvi megbélyegzés lélektanával és művelődéstörténetével tudományos kutatási témaként foglalkozó társasnyelvészszemszögén keresztül.

Mindezek utána nyelvi ideológiák fogalmát próbálom ismertetni és az azokkal kapcsolatos problémákra rávilágítani.Lanstyák István műveit használtam fel a rendszerezéshez, illetve a meghatározásokhoz, hiszen ő adta eddig a legteljesebb képet a nyelvi ideológiákról.

Azötödik és legfőbb részben az *Édes Anyanyelvünk* című folyóiratból idézek, amelyben jól látható a nyelvművelők hozzáállása az argóhoz, hiszen ez a folyóirat a nyelvművelő írások melegágya. Itt szinte mindenki a „szép” és „helyes” beszédre vagy írásra próbál tanítani bennünket. Csak a legfontosabbat nem említik, mégpedig azt, hogy a „szép”, a „jó” vagy a „helyes” is viszonyítás kérdése. A viszonyítás pedig az egyén, a nyelvművelő személyes hitén, ideológiai nézetein alapszik minden esetben.

Mit lát az átlagember mindebből? A nyelvészek azt mondják, hogy bizonyos szavakat ne használjunk, mert nem helyes.

Nem véletlen, hogy nyelvészeket írtam, hiszen a köztudatban mindenki, aki legalább egy viszonylag összetett cikket publikált nyelvünkről, nyelvésznek számít, függetlenül attól, mennyire megalapozott az írása, vagy mely tudományos körök nézeteit támogatja.

Az ötödik fejezet zárásaként az idézett szövegekben megjelenő ideológiákat vizsgáltam meg. Pontosabban arra voltam kíváncsi, hogy mely eszmék jelentek mega véletlenszerűen kiválasztott szövegekben, melyik jelent meg a legtöbbször és mi lehet ennek az oka. Továbbá röviden kitértem a nyelvművelők és a társadalom viszonyára is, azaz arra a kérdésre kerestem a választ, miért is igénylik az emberek nyelvhasználatuk tökéletesítését és ezt milyen módon tehetik meg.

2. A *szleng* szó jelentése hazánkban

Mi a *szleng*? Mit értenek alatta az átlagemberek? Szokatlan kérdések. Valahogy nem gondolkodunk rajta, csak használjuk. Igazából azt is csak ritkán. Ha mégis megkérdezünk valakit, egy igazán laikus személyt, az a következő választ adja: a fiatalok által kitalált és használt nyelv (nyelv alatt többségük a szókincset érti), vagy valami ilyesmi.

Most nézzük meg mit is értenek *szleng* szó alatt mai szótáraink. Négy különböző helyről származó meghatározást szeretnék ismertetni. Az első két megahatározás az *Idegen szavak szótárá*-ból, a harmadik az *Értelmező Kéziszótár*-ból származik, a negyedik és egyben legbővebb pedig Kis Tamás szleng-meghatározása.

1. *Szleng*: spontán beszédben használatos, bizalmas stílusú szavakból és kifejezésekből összeálló városi nyelvváltozat.Eredete: angol (Tolcsvai 2007: 988).

2. *Szleng*: 1. nagyvárosban kialakuló, alvilági elemekből átvett szavakkal tarkított nyelvi alak(ulat). 2. valamely társadalmi réteg, csoport sajátos szóhasználata. (Bakos 2000: 747).

3. *Szleng* (angol): 1. Választékos(abb) v. hivatalos beszédhelyzetben nem használt elemekből álló, bizalmas nyelvhasználat, nyelvváltozat. 2. Zsargon (Éksz 2010: 959).

4. „A *szleng* olyan nyelvváltozat (csoportnyelv, bizonyos értelemben szociolektus), mely kis létszámú, sok időt együtt töltő, azonos foglalkozású vagy érdeklődési körű csoportokban születik, és fontos társas szerepet tölt be ezekben a közösségekben: erősíti az összetartozás érzését, és elkülöníti az adott közösséget a többitől.”(Kis 2010)

Paul Robertsa *szleng*et a következőképpen írta le: mindenki felismeri, de senki nem tudja meghatározni (Roberts 2002: 131). Globális, jól meghatározható, általános definíció tehát nincs. Bár kisebb kérdések segítségével még megpróbálhatjuk körülírni. Ebben Dumas és Lighter négy szempontja a *szleng* fogalmi meghatározásához nagy segítséget nyújt.

1. Csökkenti az írott vagy formális szöveg méltóságteljességét.

2. A használó vagy a megjelölt tartalmat ismeri bensőségesen, vagy az alsóbb rétegekkel vállal közösségtudatot.

3. Magasabb pozícióban lévő személlyel szemben tilos ezen kifejezések használata. (Mára talán ez a legkevésbé igaz állítás, mert a társadalmi rétegek közötti tiszteletadás egyre jobban feledésbe merül és egyre több mindent megengedünk magunknak.)

4. Konvencionális szinonimájuk is van. (Dumas–Lighter 2002: 287)

Dolgozatomban a *szleng*et tág értelemben használom, tehát nem csak a köznyelvi szókészletet veszem alapul, hanem a szaknyelvek úgymond „szakszlengjét” is vizsgálom, bár *argó*-szavak, -kifejezések gyűjtése nem célom. Inkább csak az érdekel, hogyan vélekednek a nyelvművelők a standard nyelven kívül eső megnyilvánulási formákról.

A magyar nyelvtudományban modern értelemben vett szlengkutatásról 1980 óta beszélünk, a szlengkutatás valódi fellendülése pedig csak az 1990-es évektől indult.Kezdetben a *szleng*, mint nyelvi deviancia, a szlengkutatás pedig, mint nyelvészeti deviancia volt értelmezve. Mára ez megváltozott és a *szleng*et inkább szociolingvisztikai problémaként kezelik (Kis 1997: 237).Ehhez igazodva kutatásaimat az 1980-as évektől kezdem én is.

A magyar nyelvészeti szakirodalomban a *szleng* szó korábban nem, vagy csak alig volt használatos. Helyette inkább az *argó*terjedt el. A Tolcsvai-féle *Idegen szavak szótára* így definiálja az *argó*-t:

1. tolvajnyelv, főképp városi bűnözők, az alvilág titkos nyelve.
2. bizalmas, néha durva stílusú városi nyelvváltozat, *szleng*.
3. valamely csoport mások számára nem érthető (főképp szakmai) nyelve, nyelvhasználata (Tolcsvai 2007: 123).

Véleményem szerint az első két meghatározás mára okafogyottá vált, pontosabban helyesbítésre szolgálna, ugyanis helyileg a városi nyelvhasználatra korlátozni az *argó*t téves megállapítás. A tömegkommunikációnak köszönhetően a városi nyelvhasználat az ország minden területére betört kisebb-nagyobb mértékben.

A *szleng* és az *argó* fogalmának tisztázása után egy másik vitatott fogalomra is szeretnék kitérni, mégpedig a nyelvművelésre, amelynek tisztázása elengedhetetlen ahhoz, hogy a későbbiekben olvasható cikkek íróit el tudjuk helyezni egy rendszerben. Dolgozatom következő részét ennek szentelem.

3. Nyelvművelés és nyelvművelők

Az 1990-es évek nyelvművelő írásai feltűnően sokat foglalkoznak a nyelvművelés meghatározásával, céljainak kijelölésével, azzal, hogy kell-e — az új körülményekhez alkalmazkodva — változtatni szemléletén és módszerein stb. Néhány szerző szerint nemigen szükséges mindez, mások szerint kisebb igazítások nem ártanának, ismét mások szerint jelentős átalakításokra volna szükség. (Sándor 2000)

A nyelvművelők a nyelvművelést a nyelvtudomány kiemelkedően fontos társadalmi feladatot betöltő ágának tekintik, az anyanyelv körüli gondoskodást, annak fejlesztését pedig a nyelvész kötelességének.

A nyelvművelőkkel szemben létrejött egy másik alkalmi társulás, akikben mindössze annyi a közös, hogy elhatárolódnak a nyelvművelőktől. Közöttük vannak, akik nem kérdőjelezik meg a nyelvművelő csoport értékrendszerének egészét, csak esetleg bizonyos részleteit. A nyelvművelést a nyelvtudomány részének tartják, sőt, céljuk az, hogy tudományosabbá, s ezzel hatékonyabbá tegyék. Sándor Klára *reformerek*-neknevezni őket egyik írásában.Vannak azonban, akik élesen elhatárolódnak a nyelvművelő csoport nézetrendszerétől: a nyelvművelést nem tekintik a nyelvtudomány részének, következésképpen a nyelvész feladatának nem az anyanyelv „fejlesztését”, hanem leírását tartják. Ők — szétválasztván a nyelvművelést és a nyelvtudományt — magukat egyszerűen *nyelvész*-nek nevezik.(Sándor 2000)

Magának a nyelvművelésnek a meghatározása és helye a tudományok rendszerében sem egységes. *Értelmező Kéziszótár*-unk így határozza meg:

„Nyelvművelésnek nevezzük az alkalmazott nyelvtudománynak azt az ágát, amely a nyelvhelyesség elvei alapján, a nyelvi műveltség terjesztésével igyekszik segíteni a nyelv egészséges fejlődését.” (ÉKsz 2010: 755)

Ebben a definícióban tehát a nyelvművelés a nyelvtudomány része, amellyel sokan nem értenek egyet. Én is inkább azt az irányt szeretném bemutatni, amely a nyelvművelés és a különböző politikai ideológiák kapcsolatát mutatja be, ugyanis a nyelvművelés fontos szerepet játszik a társadalmi elit hatalmának fenntartásában és továbbörökítésében. Hiszen a mindenkori hatalom dönti el, melyik legyen az iskolai oktatásban használt nyelvváltozat (Sándor 2001).Itt szembesülünk azzal a problémával, hogy a tanár javítja a gyermek „nem helyes” beszédét, amit ő jobb esetben meg is tanul, de ennek ellenére nem fogja érteni miért rossz az, ahogyan ő mondja. Ez a helyzet pedig forrása a nyelvi bizonytalanság kialakulásának, és vezet a túlhelyesbített formák megjelenéséhez. (Sándor 2001)

Gyakran találkozunk azzal, hogy a hivatalosan elfogadottá nyilvánított standard nyelvváltozattól, illetve az államnyelvtől eltérő nyelvváltozatok/nyelvek beszélőit megbélyegzik, s hátrányos helyzetbe hozzák. Ez voltaképpen a lingvicizmus megjelenési formája — azt az ideológiát nevezik így, amely szerint bizonyos nyelvek, illetve nyelvváltozatok jobbak, mint más nyelvek, illetve nyelvváltozatok, következésképpen beszélőik logikusabban és világosabban gondolkodnak (Sándor 2001).

A lingvicizmus szakkifejezést ToveSkutnabbKangas alkotta, a rasszizmus, szexizmus és hasonló -izmusok analógiájára (Kontra 2006).

Lanstyák ezeket az ideológiákat a nyelvhasználat módjára, a nyelvhasználó és a nyelvhasználat kapcsolatára vonatkozó ideológiák csoportjába sorolja. Ezt a következő fejezetben bővebben is ismertetem.

A standard nyelvi ideológia tehát átitatta a magyar anyanyelvű embereket, és nagyon erősen tartja magát. Az ilyen ideológiai nevelés sikerét az is jól mutatja, ahogyan 100 szegedi magyar szakos tanárképző főiskolai hallgató válaszolt arra a kérdésre, hogy „szükség van-e Magyarországon nyelvművelésre”. 95-en „igen”-nel válaszoltak, ketten „nem”-mel és hárman nem tudtak válaszolni a kérdésre. A válaszok négy csoportra oszlottak: (a) az emberek hibáznak és a nyelvművelők szabályozzák a magyar nyelvet, (b) a magyar nyelv a nemzeti identitás nagyon fontos része, tisztaságát meg kell őrizni, (c) a nyelvművelés az által, hogy megmutatja a közös és mindenki számára helyes nyelvváltozatot, segíti az embereket abban, hogy pontosan fejezzék ki magukat, és (d) a nyelvművelésre szükség van, mert fontos.Ez a negyedik megokolás, amiben a logikus érvelésnek nyoma sincs, volt a második leggyakrabban előforduló indoklás(Kontra 2005).

Láthatjuk, hogy az emberek tudat alatt is részesei a nyelvművelő „hadjáratoknak” és hajlamosak elhinni, hogy a standardan kívül eső nyelvváltozatok eredendően „rosszak”, még akkor is, ha nem társul hozzá megfelelő indoklás.

A nyelvművelésnek régebben a tv- és rádióműsorok egyaránt helyett adtak. Ma ez kevésbé jellemző, bár a különféle nyelvművelő folyóiratok azóta is tartják magukat. Ilyen például az *Édes Anyanyelvünk* is, melynek írásaiból idézek dolgozatom 5. részében.

4.Nyelvi ideológiák

4.1. A nyelvi ideológia Lanstyák-féle értelmezése

A nyelvi ideológiák rendszerezéséhez Lanstyák István tanulmányait használtam fel, amelyekben összegyűjtötte, definiálta és rendszerezte azokat.

A nyelvi ideológiák Lanstyákfelfogás szerint olyan gondolatok, gondolatrendszerek, amelyek a nyelvi rendszerrel, a nyelvhasználattal, a nyelvi közösségek helyzetével, a nyelvek egymáshoz való viszonyával stb. kapcsolatos tények magyarázatára és igazolására szolgálnak.Ezt a definíciót használja a 2009-es és 2011-es tanulmányában egyaránt.

A nyelvi ideológiák —akárcsak a nyelvi mítoszok — beépülnek az érintett közösségek kultúrájába, s befolyásolják az emberek nyelvről való gondolkodását, ezáltal pedig nyelvi viselkedésüket, ill. nyelvi viselkedésük mások által történő értelmezését is.Mivel a nyelvi változások a nyelvi viselkedés megváltozásának következményei, a nyelvi ideológiák a beszélők nyelvi viselkedésének befolyása révén nyelvi változásokat is előidézhetnek, illetve befolyásolhatják a folyamatban lévő nyelvi változások menetét és ütemét. A nyelvi ideológiák meghatározó szerepet játszanak a különféle kulturális, gazdasági, politikai stb. intézményeknek (köztük magának az államnak) a nyelvstratégiájában és nyelvpolitikájában is. Továbbá gazdasági, kulturális, politikai és más érdekek húzódnak meg mögöttük. Mindig túlmutatnak magán a nyelven: a nyelvi viszonyok befolyásolása által az egyes társadalmi csoportok társas viszonyait is befolyásolják (Lanstyák 2009: 28).

Azt is mondhatjuk, hogy a nyelvi ideológiák a nyelvet és a nyelvhasználatot konkrét társadalmi csoportok politikai, gazdasági, kulturális stb. érdekeinek megfelelően láttatják (még akkor is, ha azt a látszatot keltik, hogy „össztársadalmi” érdeket képviselnek).

A nyelvi ideológiák nemcsak a nyelvalakítást befolyásolják, hanem a nyelvészeti kutatásokat is, a kutatási téma kijelölésétől, a módszereken keresztül az adatok feldolgozásáig és értelmezéséig. Ez egyenesen következik a társas és kulturális beágyazottságából. Ugyanis a nyelvalakítók, ill. a kutatók sem függetleníthetik magukat saját társadalmi helyzetüktől és kultúrájuktól, nem végezhetik tevékenységüket úgy, hogy ne szolgálnák a társadalom valamely rétegének, rétegeinek érdekeit.

A nyelvi ideológiák ellen azokban az esetekben szükséges harcolni, amikor azok lingvicista törekvések szolgálatában állnak, valamint akkor, amikor az emberek nyelvhasználatának manipulálására használják őket. Erre különösen a nacionalista, a purista és a standardista nyelvi ideológiák alkalmasak. Ezekben az ideológiákban nem ritka

a nyelvhasználaton alapuló diszkrimináció sem. Ez nem magyarországi sajátosság, szinte minden országban jelen van, és nem csupán egyetlen okra vezethető vissza. A szociolingvisztikában a legutóbbi időkig alapvető kiinduló pont volt, hogy a nyelvi előíró szabályok támogatják a társadalmi egyenlőtlenségeket, hozzájárulnak a társadalmi diszkriminációhoz, mintegy igazolják, legitimálják a nemstandard beszédű emberek társadalmi hátrányait. Az európai társadalmak szinte kivétel nélkül olyanok, mint a magyar, vagyis a társadalmi elit nyelvi szabályai a standard nyelvváltozat szabályai, s ezek elsajátítását és használatát várják el mindenkitől (Kontra 2005).

4.2. Elemzéseim során felhasznált ideológiák

A nyelvi ideológiák sokszor explicit módon, kifejezett gondolatokként jelennek meg, de még gyakrabban implicit módon vannak jelen, azaz csak következtetni lehet rájuk.

„Egy-egy ideológia –ezen belül nyelvi ideológia- erejét épp a kifejtetlenség, ill. a teljes láthatatlanság mutatja: annyira természetes az érvényesülése, hogy nincs szükség kifejezésre, vagy indoklásra.” (Lanstyák 2011: 17).

Az általa összegyűjtött ideológiákat tartalmi szempontból 6 egymást részben átfedő csoportba osztotta. Természetesen a csoportok között nem húzható éles határ. Egy-egy ideológia több kategóriába is besorolható.A teljesség igénye nélkül bemutatok néhányat közülük.

4.2.1. Politikai hátterű nyelvi ideológiák

Szorosan kapcsolódnak különféle domináns vagy ellenzéki társadalmi-politikai ideológiákhoz.

1. Nyelvi konzervativizmus

A nyelvi konzervativizmus a nyelvi változások visszafordítását, illetve megfékezését célzó törekvések megalapozására szolgáló általános gondolatrendszer, amely leginkább más, specifikusabb nyelvi ideológiákon keresztül fejti ki hatását.

Ilyenkor a régebbi értékeket, ill. az azokon alapuló nemzeti, társadalmi, politikai, kulturális, erkölcsi, vallási berendezkedést jobbnak tartjuk a jelenkorinál, ill. a feltételezett jövőbelinél.

Hatása a nyelvre vagy közömbös, vagy negatív. Azonban társadalmi, kulturális haszna lehet, hiszen a nyelvi változások fékezése segíti az írott kultúra könnyebb átörökíthetőségét (Lanstyák 2009: 29).

2. Nyelvi nacionalizmus

A nacionalizmuslényege a nemzeti identitásnak az abszolutizálása, a többi fölé emelése, az egyéni és a társadalmi értékrendszer csúcsára helyezése, a nemzetnek és a nemzet néhány fontos attribútumának, mindenekelőtt a nyelvnek kultikus jellegű tiszteletben részesítése. Ez utóbbinak, a „nemzetiként" aposztrofált nyelvnek a „felmagasztalása", mintegy szentként való tisztelete a nyelvi nacionalizmus.

A nemzeti nyelvet is tökéletesnek (vagy legalábbis egyre inkább tökéletesedőnek), sok esetben más nyelveknél magasabb rendűnek vélik.

A nyelvi nacionalizmus nyelvközi viszonylatban leginkább az adott ország területén használatos kisebbségi nyelvek visszaszorítását célzó státusalakításban nyilvánul meg, de sokszor ugyanezen a nyelvi nacionalista ideológián alapulnak az elnyomott kisebbségek nyelvmentő mozgalmai is.

A nyelvi nacionalizmus a „nemzeti nyelvet" a nemzetállam építésének a szolgálatába állítja. Így a nyelv szinte azonossá válik a nemzettel (Lanstyák 2009: 30).

3. Nyelvi internacionalizmus és regionalizmus

A nyelvi internacionalizmus ideológiája, azinternacionalizációban mint egyfajta nyelvalakítási stratégiában nyilvánul meg. A szakirodalomban az internacionalizáció státusalakítási stratégia, melynek célja valamely nemzetközi nyelv támogatása a helyi nyelvekkel szemben — általában vagy meghatározott funkciókban, pl. az oktatás, a kereskedelem vagy a jogalkotás nyelveként.

A nyelvi internacionalizmus ideológiája szerepet kaphat a diskurzus- és a korpuszalakításban is, olyan esetekben, amikor például a standardizálás során a nyelvalakítók a rendelkezésükre álló eszközök közül a más nyelvekben is meglévő vagy azokra jobban hasonlító formákat részesítik előnyben a saját nyelvükre korlátozódó formákkal szemben, annak érdekében, hogy nyelvük „kompatibilis" legyen a világnyelvekkel.

Az internacionalizmus egyik válfaja a nyelvi regionalizmus, melynek hívei nem világviszonylatban, hanem egy több nyelvet, ill. országot magába foglaló nemzetközi régió viszonylatában igyekeznek megkönnyíteni a nyelvközi kommunikációt, pl. a szaknyelvi terminológia egyeztetett fejlesztésével.

Az internacionalizmus esetében az igazodás világnyelvekhez, míg a regionalizmus esetében szomszédos, ill. földrajzi tekintetben közeli nyelvekhez történik (Lanstyák 2009: 32).

4. Nyelvi homogenizmus

A nyelvi homogenizmus elsősorban azt a felfogást jelenti, miszerint a nyelvi sokféleség negatív jelenség, amely veszélyezteti az állam egységét, a politikai, gazdasági, kulturális rendszer stabilitását, a gazdasági fejlődést és a jólétet.

A nyelvi homogenizmus a kisebbségi nyelvek visszaszorítására, hosszú távon pedig teljes asszimilálására irányuló státusalakító törekvésekben nyilvánul meg. Szorosan kapcsolódik a nyelvi nacionalizmus ideológiájához is (Lanstyák 2009: 33).

Mint nyelvhelyességi ideológia makroszinten az a meggyőződés, hogy a nyelvileg homogén nyelvhasználat eredendően helyesebb a különféle nyelvek vagy nyelvváltozatok elemeit vegyítő közveleges, illetve kódváltásos nyelvhasználatnál, hasonlóképpen a nyelvileg egységesebb nyelvváltozatok értékesebbek a valamilyen szempontból kevert nyelvváltozatoknál. Mikroszinten pedig az a meggyőződés, hogy a homogén nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint a kevert (pl. két vagy több különböző nyelvből, nyelvváltozatból származó vagy szóvegyüléssel keletkezett) nyelvi formák (Lanstyák 2011: 49).

5. Nyelvi pluralizmus

A standardizmussal és a homogenizmussal ellentétes nyelvi ideológia a nyelvi pluralizmus, melynek lényege a nyelvi (nyelvközi és nyelven belüli) változatosság előnyben részesítése a nyelvi egységgel szemben. Ez a nyelvi ideológia nyilvánul meg a nyelvi, ill. nyelvváltozati sokféleség fenntartására tett nyelvalakító erőfeszítésekben.

Ennél radikálisabb pluralista indíttatású nyelvalakító tevékenység nyelvközi viszonylatban a visszaszoruló nyelvek megerősítésére, elterjesztésére irányuló nyelvélénkítés, valamint a (csaknem) kihalt nyelvek „feltámasztására” irányuló nyelvélesztés.

Nyelven belüli viszonylatban a nyelvi pluralizmus jellegzetes megnyilvánulási formája az ún. nyelvi destandardizáció.

A nyelvi pluralizmus nemcsak a nyelvi és nyelvváltozati sokféleség támogatásában mutatkozhat meg, hanem egy-egy nyelvváltozat — mindenekelőtt a standard — belső változatosságának növelésében, a korábban nemstandardnak minősülő alakváltozatok kodifikálásában is (Lanstyák 2009: 34).

4.2.2. A nyelv lényegi tulajdonságaival és a nyelvműködés mikéntjével kapcsolatos ideológiák

– általános nyelvészeti ideológiák, amelyek „az emberi nyelv valamely lényegi tulajdonságát ragadják meg, ill. a nyelvműködés mikéntjének valamely nagyon lényegesmozzanatával kapcsolatosak.
Ide tartozik például:

1. Nyelvi standardizmus

Lényege a nyelvi egység szorgalmazása a nyelvi változatosság rovására. Ez az ideológia egyfajta nyelvalakítási folyamatban nyilvánul meg. A standard nyelvváltozatot nyelvileg magasabb rendűnek, fejlettebbnek, jobbnak, sőt szebbnek tartják más nyelvváltozatoknál, a standard nyelvváltozat normáját pedig az adott nyelv normájaként láttatják.
A standardizmus képviselői úgy gondolják, hogy a standard nyelvváltozatot az adott beszélőközösség minden tagjának meg kell tanulnia, méghozzá saját jól felfogott érdekében, a társadalmi előrehaladás nélkülözhetetlen eszközeként.
A standardizmus sok esetben a nyelvi nacionalizmus szolgálatában áll. A nyelvi nacionalizmus képviselőinek nagy szükségük van a standardizmusra, ugyanis a nyelvi nacionalista ideológia szerint a nyelvi egység elengedhetetlen feltétele a nemzeti egységnek, a nyelvi egység letéteményese pedig a standard nyelvváltozat.
Ugyanakkor a nyelvi standardizmus nem szükségszerűen kapcsolódik össze a nyelvi nacionalizmussal, alkalmazása lehet tisztán eszközelvű is (Lanstyák 2009: 33).

2. Nyelvi destruktivizmus

Az a meggyőződés, hogy a standard nyelvváltozat normáinak nem megfelelő nyelvhasználat romboló hatású lehet a nyelvre nézve, azaz ha az emberek bizonyos, ártalmasnak tekintett nyelvi formákat gyakran használnak, vagy amúgy ártalmatlan nyelvi formákat használnak nem megfelelő módon, ezzel árthatnak a nyelvnek(Lanstyák 2011: 47).

3. Nyelvi platonizmus

Legáltalánosabb nyelvi ideológia, amely a nyelvművelés szemléletét alapvetően meghatározza.
A nyelvi platonizmus az a meggyőződés, hogy minden nyelvnek megvan a maga ideális változata, amely mintegy független a konkrét diskurzusokban megjelenő nyelvi formáktól;

ebből következően egy nyelvi forma helyessége nem függ attól, ki használja, és mennyire elterjedt egy közösségben (Lanstyák 2009: 35).

4.2.3. A nyelvhez, nyelvváltozathoz való viszonyulás módjával kapcsolatos ideológiák

1. Nyelvi fetisizmus

A nyelv megszemélyesítése, a „nyelv" érdekeinek a társadalom érdekei elé helyezése, azaz a nyelv kultikus tisztelete (Lanstyák 2011: 49).

2. Nyelvi nacionalizmus (lásd fentebb)

3. Nyelvi standardizmus (lásd fentebb)

4.2.4. A nyelvhasználat módjára, a nyelvhasználó és a nyelvhasználat kapcsolatára vonatkozó ideológiák

1. Nyelvi kompetencionizmus

Lényege a helytelen formák létében való hit, s rejtve benne van az azoktólvaló megszabadulás gondolata is („magasabb szintű nyelvtudásra kell szert tenni"). Az a meggyőződés, hogy közvetlen kapcsolat van a helytelennek bélyegzett nyelvi formák használata és a beszélők nyelvtudása között, azaz a helytelennek tartott nyelvi formák használata gyöngébb nyelvtudásra vall (Lanstyák 2011: 51).

2. Nyelvi mentalizmus

Az a meggyőződés, hogy közvetlen kapcsolat van a helytelennek bélyegzett nyelvi formák használata és a beszélők értelmi képessége között, azaz a helytelennek tartott nyelvi formák használata alacsonyabb intelligenciára vall.
Például a funkcióigés szerkezetek („terjengős kifejezése") használata és a nyelvhasználók gondolkodásának „önállótlansága", „sablonossága" közt összefüggés van (Lanstyák 2011: 52).

3. Nyelvi doktizmus

Az a meggyőződés, hogy közvetlen kapcsolat van a helytelennek bélyegzett nyelvi formák használata és a beszélők műveltsége, ill. iskolázottsága között, azaz a helytelennek tartott nyelvi formák használata műveletlenségre, ill. alacsonyabb iskolázottságra vall (Lanstyák 2011: 47).

4. Nyelvi destruktivizmus (lásd fentebb)

4.2.5. A nyelvi változásokkal és a nyelvalakítással kapcsolatos ideológiák

Két csoportra oszlanak: az egyikbe alapvetően a spontán nyelvi változásokkal kapcsolatos vélemények tartoznak, a másikba a tudatos nyelvalakítással kapcsolatosak
A spontán nyelvi változásokkal kapcsolatos a nyelvi defektivizmus, a nyelvi dekadentizmus, a nyelvi neutralizmus, a nyelvi utópizmus;

1.Nyelvi defektivizmus

– az a meggyőződés, hogy a nyelvben, illetvea nyelv egyes változataiban létezhetnek romlott nyelvi formák, ezek pedig a használat kontextusától függetlenül helytelennek minősülnek (Lanstyák 2011: 47).
Jellegzetesen implicit ideológia.

A tudatosnyelvalakítással kapcsolatos a nyelvi instrumentalizmus, a nyelvi intaktizmus, a nyelvi internacionalizmus, a nyelvi intervencionalizmus, a nyelvi modernizmus, a nyelvi regionalizmus, a nyelvi stabilizmus.

2.Nyelvi intervencionizmus

– az a meggyőződés, hogy (a modern nyelvközösségekben) szükség van a nyelvi folyamatokba való kisebb-nagyobb arányú tudatos beavatkozásra, a nyelvi változások mesterséges befolyásolására (Lanstyák 2011: 50).

3. Nyelvi internacionalizmus és regionalizmus (lásd fentebb)

4.2.6. Nyelvhelyességi ideológiák

A nyelvművelők által kifogásolt vagy támogatott nyelvi formák valós vagy vélt nyelvi és – ritkábban – nyelven kívüli tulajdonságaival kapcsolatos gondolatok, gondolatrendszerek, amelyek a nyelvhelyességi értékítéletek magyarázatául, ill. indoklásául szolgálnak (Lanstyák 2011: 35).
Ebbe a kategóriába tartozik a legtöbb Lanstyák által összegyűjtött ideológia. Ezeket én nem sorolnám fel, csupán néhányat ragadok ki közülük bemutatás céljából.

1.Nyelvi purizmus

A nacionalista nyelvi ideológia egyik válfaja. A nyelvi purizmus, a nyelvtisztításban mint egyfajta nyelvalakítási stratégiában nyilvánul meg cselekvő módon.
Az idegen nyelvek hatására bekövetkező nyelvi változásokban negatívumot lát, és a nyelv

korábbi, idegen hatásoktól mentesebb állapotát jobbnak, tökéletesebbnek, szebbnek vélik a saját korukbelinél (Lanstyák 2009: 31).

2. Nyelvi homogenizmus (lásd fentebb)

3. Nyelvi idiomizmus

Makroszinten az a meggyőződés, hogy az olyan nyelv, nyelvváltozat vagy diskurzus, amely nagymértékben „őrzi”, illetve tartalmazza az adott nyelvre sajátosan jellemző nyelvi formákat, eredendően értékesebb annál, amely ilyeneket csak kisebb számban tartalmaz.
Mikroszintenaz a meggyőződés, hogy az adott nyelvre sajátosan jellemző nyelvi formák eredendően helyesebbek azoknál a formáknál, amelyek sok más nyelvben is megvannak, különösen pedig azoknál, amelyek idegen nyelvek hatására jöttek létre, mert „magyar gondolkodásmódot”, „magyar szemléletet”tükröznek (Lanstyák 2011:50).

4. Nyelvi brevizmus

Az a meggyőződés, hogy a rövidebb nyelvi formák eredendően helyesebbek a hosszabb nyelvi formáknál (Lanstyák 2011: 46).

5. Nyelvművelő írások

5.1. Vizsgált szövegrészletek elemzése

Először tíz különböző, véletlenszerűen kiválasztott cikket vizsgálok meg az alapján, melyik nyelvi ideológiához köthetők és milyen mértékben, illetve milyen nézeteket társíthatunk a szerző gondolkodásmódjához. A szövegeket a szerző neve szerint rendeztem. Az idézetek egytől-egyig az *Édes Anyanyelvünk* című folyóiratból származnak. Majd azt nézem meg, az egyes ideológiák milyenmértékben fordultak elő. Természetesen ez a tíz idézet nem fog pontos képet adni a nyelvművelők gondolkodásáról, de arra rávilágít, mennyire keskeny a határ az egyes nyelvi ideológiák között és mennyire fontos lenne, hogy a szerzők nyíltabban ismertessék nézeteiket és ne a nyelvhasználatunk mögé bújva próbáljanak befolyásolni minket, ahogyan azt a hatalom is teszi sok esetben.

1.BALASSA JÓZSEF: *Argó*szótár(1990*)*

„Az argó használatának elítélésében elég egyöntetű a társadalom, ez azonban éppen nem akadályozza meg argószavak gyakori használatát."

Balassa ezen mondata már jól mutatja a *szleng* iránti negatív hozzáállását. Többek között implicit módon megjelenik a nyelvi defektizmus, amely szerint az *argó*t romlott nyelvi formának tekinti, használata kerülendő, terjedését pedig meg kellene akadályozni.
Ugyanebben a cikkében olvasható a következő mondata is:

„[...]mégis azt kell hangsúlyoznunk, hogy csak nagyon módjával éljünk ezzel a szókinccsel (akkor is csak jellemzésül, színező elemként), mert egy tekintélyes részük megértési nehézséget okoz, s általában igen erős e rétegekben a divat, az agyonhasználás, a nyelvi uniformizálás, a nyelvi és érzelmi elsivárosodás veszélye. "

Ebben a részben inkább a homogenizmus kap teret, mely szerint az egysége nyelvváltozat használata helyesebb, érthetőbb a köznyelvet használó átlagemberek számára. Továbbá megjelenik a destruktivizmus, azaz a nem megfelelő nyelvváltozat romboló hatású lehet a nyelvre nézve. Az ártalmas nyelvi formák használata ártanak a nyelvnek.
Balassa tehát az *argó* szavakat eredendően kerülendőnek tartja, használatát csak ritkán, színező elemként javasolja.

2.BALÁZS GÉZA: „A magyar nyelv az én szerelmem…”(1992)

Balázs Géza folytatott beszélgetést Temesi Ferenccel, akitől a következő mondatokat idézem:

„Az amerikalizálódástól féltem a magyar nyelvet, hogy elveszítjük saját szavainkat.”
„A tömegkommunikáció mindent egységesítő jellege miatt is féltem a magyar nyelvet.”

Az első mondat eleje nyíltan fogalmazza meg a nyelvi purizmus ideológiáját, hiszen annak lényeg, hogy az idegen nyelvek hatására bekövetkező nyelvi változásokban negatívumot lát, és a régebbi, idegen hatásoktól mentes állapotot jobbnak véli.Jelen esetben az Amerikából érkező idegen kifejezések hatása ellen vall Temesi. Ez a probléma napjainkban is fennáll, bár az emberek idővel hozzászoktak és észrevétlenül is használják azokat.

A „elveszítjük saját szavainkat” gondolat már a nyelvi nacionalizmus illetve a nyelvi konzervativizmus irányába mutat. Hiszen ebből a megfogalmazásból nemcsak a magyar nyelv iránti kötődés, de annak erőteljes tisztelete is kiérződik.

A második mondatban a nyelvi internacionalizmus, a nyelvi homogenizmus és anyelvi purizmus ideológiája kap szerepet. A tömegkommunikáció egy egységes nyelvváltozatot erősít, egy újfajta köznyelvet hoz létre, amelyet mindenkinek értenie, beszélnie kell. Temesi ettől félti nyelvünket. A tömegkommunikáció által ez a standard nyelvváltozat oda is eljut, ahova régen nem, így a viszonylag elszigetelt kistelepülések is elveszítik tájszólásukat, nyelvi hagyományaikat.

Temesi egy másik mondatát is idézném.

„A szleng a szegény ember költészete. Az a nyelv, amely föltűri az inge ujját, tenyerébe köp és munkához lát. Egy olyan gyomnövény az ápolt irodalmi nyelv mellett, amely nem kíván semmi támogatást, mégis él. Rendkívül képszerű, friss, erőteljes nyelv.”

Itt a *szleng* egyszerűségéről, őszinteségéről és kiirthatatlanságáról beszél. Bár először gyomnövénynek nevezi a gondolat végén mégis pozitív jelzőket társít hozzá; friss, képszerű, erőteljes. A szegény ember költészete megfogalmazás számomra a nyelvi doktizmust idézi, ahol a műveletlenségéhez párosítjuk a helytelennek véltszlenget.

3. BANDUR SZILVIA–GRÉTSY ZSOMBOR: Dokiduma(1999)

„kevéssé ötletes egyszerű-rövidítő becéző formák; érdekességüket az adja, hogy világosan mutatják: az általános nyelvi tendenciák – esetünkben a mai magyar nyelvben sajnálatosan elharapódzó gügyögés – szakzsargonban is divatszerűen megjelennek. ”

„a szaknyelvhasználó a maga szakszavait csavarja, torzítja, alakítja át, gyakran játékosan, ötletesen, tréfásan.”

A Dokiduma című cikk, mint ahogyan neve is utal rá, az orvosi nyelvben megjelenő, az eredeti szakmai kifejezésektől eltérő szavakat, kifejezéseket vizsgálja, csoportosítja.
Az vitatható, hogy ez mennyire tartozik a *szleng* vizsgálati körébe, de én a dolgozatom elején már jeleztem, hogy a szaknyelvi zsargonról szóló szövegeket is kutatásom tárgyává teszem.
A szövegben megjelenteket nehéz valamelyik nyelvi ideológiába sorolni, hiszen itt leginkább a *szleng*, és a rövidítések szerepét, esetleges hasznosságát hangsúlyozzák. A nyelvi ideológiák közül pedig kevés van, amely ide illene, hiszen azok többségében a változások ellen vagy a nemzeti nyelv mellett szólnak. A 4.1.alatt általam ismertette ideológiák közül a nyelvi pluralizmus az, amely a nyelvi (nyelvközi és nyelven belüli) változatosságot előnyben részesíti a nyelvi egységgel szemben, illetve ennek egyik jellegzetes megnyilvánulási formája az ún. nyelvi destandardizáció.
A szak*szleng* tehát nem feltétlenül elitélendő, hiszen az szolgálhat fontos célokat is, mint például a beteg kímélése, és az illetéktelenek előtti titoktartás. Az orvosi szaknyelvben természetes bonyolult latin kifejezések rövidítése pedig véleményem szerint megbocsájtható.

4. BENCÉDY JÓZSEF: Tök jó?!(1993)

„A durva, trágár szavak szegényítik nyelvhasználatunkat, egyszerűsítenek tucatnyi pontosabb, színesebb megjelölést ölnek el maguk körül.”

Benczédy József cikkében nyíltan szembeszáll a trágárságokkal, a durva kifejezésekkel. Azokat kontextustól függetlenül helytelennek, romlott nyelvi formának minősíti. Ez a nyelvi defektizmus.
A mondat második részében a nyelvi destruktivizmus elméletét ismerhetjük fel. Véleménye szerint, ha egy-egy nem megfelelő kifejezést megtartunk azzal egy-egy választékosabb kifejezést nyomunk el. Tehát a nem megfelelő nyelvváltozat romboló hatású lehet a nyelvre nézve. Benczédy írásában tisztán érezhető a nemzeti nyelv iránti

tisztelete is, azaz a nyelvi nacionalizmus és az általa negatívnak ítélt nyelvi változatok elítélése, szemben a standard nyelv normájával.
Tehát a durva, trágár kifejezéseket, köztük az *argó*t is elítéli és inkább a választékos szóhasználatra buzdítja az olvasókat.

5.BÍRÓ ÁGNES: „Taxisduma"(1980)

„A taxisdumát (ahogyan ők nevezik) nem kell merényletnek tekinteni anyanyelvünk ellen. Csak szűk körben használatos és a kevésbé ötletes, szellemeskedő kifejezések amúgy is hamar kimennek a divatból."

Bíró Ágnes idézete egy szakma sajátos nyelvezetét igyekszik bemutatni. Ahogyan Bandur Szilvia–Grétsy Zsombor Dokiduma című írása istámogatta az orvosi nyelvben használatos rövidítéseket, egyszerűsített alakokat úgy Bíró Ágnes sem ítéli el azokat. Ennek legfőbb oka, hogy a társadalom szűk rétegét érintik, így hatásuk is elenyésző a nyelv tartós változására nézve. Az általam felsorolt ideológiák közül a nyelvi pluralizmus áll hozzá a legközelebb, hiszen ez az irányzat nem ítéli el a nyelvi változást, a nyelven belüli sokrétűséget.

6. BODA ISTVÁNNÉ: Nem téma…(1980)

„A diákok között is kifejti negatív hatását ez az idegen eredetű szó! Gyűléseiken záporoznak: Mi a téma; Lezártuk a témát; Téma ugrott; […].

Mennyi torzszülött mondat. Szegényíti a diákélete, a diáknyelvet. Értékvesztéssel jár itt is ott is. Az életmozzanatok uniformizálódnak. "

„Vitaórákon a gyerekek is beszámoltak arról, hogy érzik: az ilyen nyelvi kifejezések formai és tartalmi szegényedést mutatnak. Méltatlanok az ő fiatal, tettre kész életükhöz. Állítsuk meg a szónak ezt a „diadalútját"!"

Boda Istvánné is az idegen eredetű szavak ellen érvel. Pontosabban a *téma* szó köré felépített mondatok sokasága ellen.Az ilyen kifejezések véleménye szerint szegényítik a nyelvünket, és mivel elsősorban diákok élnek ezekkel, közvetlen hatásukat az ő nyelvhasználatukra fejtik ki. Az idegen hatásra bekövetkező változások a nyelvi purizmus ideológiája szerint negatív folyamatok. Ezt igyekszik a szerző itt is megerősíteni. Továbbá az így létrejött „torzszülött" mondatnak gátat szabni.A nyeli purizmus ideológiájára később Keménynél is látunk példát.

7.GOSZTONYI JÁNOS: Az alvilági nyelv (1993)

„Ám az alvilági stílus (például erre nincs jó magyar szavunk) éppen kifejező volta révén túlságosan is nyelvünkbe férkőzött. A meló, kaja, sitt, duma, franc és társaik évtizedek, ha nem egy évszázad óta tartják magukat, s egyre gyakrabban előzik meg magyar megfelelőjüket. S zavaróan, mert nem a megfelelő környezetben. Némely kifejezés elkopik, kimegy a divatból, másik jön a helyébe. Nem a kihalás, inkább a szaporulat a jellemző. A csibésznyelv életes és kifogyhatatlan. ”

Gosztonyi idézett írásában leginkább a nyelvi stílusok keveredésére reagál. Zavarónak, helytelennek tartja az alvilági stílus, az *argó* szavak köznyelvbe való keveredését. Implicit módon tehát a nyelvi homogenizmus ideológiáját vallja, valamint a standard köznyelv megtartását támogatja. Kisebb mértékben még a nyelvi konzervativizmus ideológiáját is beleérthetjük gondolataiba, mert bár elismeri a különböző nyelvváltozatok jelenlétét, azokat nem támogatja. Helyettük inkább az eredeti magyar megfelelők védelmére törekszik. A számára negatív kifejezések gyarapodás ellen pedig tehetetlen, hiszen a csibésznyelv kifogyhatatlan és mindig képes megújulni. Az emberek pedig kifejező volta miatt könnyen elsajátítják, és használják.

Gosztonyitól származik a következő 3 részlet is, amelyek között ellentmondást érzek.

„Az alvilági szavak gyakori használatából azonban alvilági hangnem válik, s ebben már nincs semmi jó. Hangozzék bár maradian, de különösen lányoknál érzem illetlennek, az ő szájukból utálom kétszeresen a mocskos beszédet.”

„azt, hogy valaki a színpadról, filmről vagy az irodalomból akarná az ún. csúnya szavakat kiíratni álszent erőszakosságnak vélem. (...) A művészetet nem lehet finomkodásra szorítani.”

„A nyelvet elegendő volna tisztán tartani, minduntalan fertőtleníteni nem szükséges, sőt még káros is. ”

Gosztonyi leszögezi, hogy az alvilági szavak által okozott alvilági hangnemben nincs semmi jó, mondhatni elvetendő, a művészetben mégis használhatjuk nyugodtan, onnan kiirtani álszentség. Felmerül bennem a kérdés, ha kerülendőnek tartunk egy nyelvi formát, akkor miért „reklámozzuk” azt a művészetek segítségével? Pont a különböző művészeti ágaktól fogadják el az emberek legkönnyebben az emelkedett vagy túlfinomult beszédet. Még akkor is, ha ezzel a mű valósághű ábrázolásmódja sérül.

Az biztos, hogy az erőteljes beavatkozásokat, azaz nyelvi intervencionalizmust nem támogatja, bár az enyhébb formájú nyelvi purizmus nyelvtisztításával feltehetőleg egyet ért. Legalábbis a tőle származó utolsó idézet ezt látszik igazolni.

8.KEMÉNY GÁBOR: Normaváltás közben (1992)

„Egyelőre csak annyit, hogy a „nyelvi egységesülés" voluntarisztikus ízű erőltetése helyett számomra is rokonszenvesebb a Tolcsavi Nagy Gábor által találóan elkeresztelt „rendezett sokszínüség"(A nyelvművelés esélye. Valóság. 1989.10. sz. 102-103. old.), egyforma hangsúllyal a rendezettség-en és a sokszínűség-en!"

Kemény Gábor ezen cikkében a nyelvi egységet szorgalmazó és akár a tudatos beavatkozástól sem visszariadó nézetek ellen próbál érvelni. Nem ért egyet a nyelvi homogenizmus és a nyelvi intervencionizmus ideológiáival sem. Sokkal inkább a pluralizmus nézetei állnak hozzá közel, mely szerint a nyelvi változásokat el kell fogadni, azok nem minden esetben „rosszak", elítélendők, sőt a nyelvi egységgel szemben előnyben részesítendők.

9.KEMÉNY GÁBOR: Nyelvi mozaik (1999)

„A nyelvművelő szempontjából azonban nem is ez a lényeges. Hanem az, hogy az ifjúsági szleng magyar forrásból is bővül. Már annak is örülnek, ha valami nem fantasztikus, szenzációs, hanem: Király!"

Kemény Gábor leginkább arra szerette volna felhívni a figyelmet, hogy az ifjúsági nyelv túl sok szót kölcsönöz idegen nyelvekből. Ez egyrészt érthető, hiszen a technika fejlődésével úgymond megszűntek az országhatárok. Másrészt így elveszítjük identitásunkat, és egy másik nyelv, egy másik nemzet „majmolóivá" válunk. Az idegen nyelvek hatására bekövetkező nyelvi változásban a nyelvi purizmus ideológiája negatívumot lát, mert azt a nyelv korábbi, idegen hatásoktól mentes állapotához képest rosszabbnak véli.

Itt felmerül a gondolat, ha a mostani, idegen szavakkal megtűzdelt nyelvünk rosszabb, akkor feltételezhetjük, hogy az eredeti magyar szavaink szebbek, kifejezőbbek, tehát ez a fajta változás árt a nyelvnek. Ez pedig két ideológia nézetét is magában hordozza. Az egyik a nyelvi konzervativizmus, a másik pedig a nyelvi destruktivizmus.

10.TOLCSVAI NAGY GÁBOR: A hatalom szava és a nép válasza (1990)

„A tekintélyelv az igazság végső forrását magában a tekintélyben látja. Az ezt követők, az erre építő állam képviselői az elmúlt 4 évtizedben nyelvileg is megóhajtották alapozni tekintélyüket. Az eredmény a gondosan lekerekített, enyhén emelkedett jólformáltság s ezzel párhuzamosan a tartalmi kiüresedés, a hitelvesztés lett."
„Mit válaszolt minderre a […] társadalom?" „A leghatározottabb és legáltalánosabb válasz a társalgás, a nem nyilvános megszólalás nyelvének átformálásában jelent meg, főképp az argó, a szleng terjedésében […] ."

Tolcsvai a hatalom közvetett vagy közvetlen hatását vizsgálja nyelvhasználatunkra vonatkozóan, tehát itt elsősorban a politikai hátterű nyelvi ideológiák érvényesülnek.
Ezeket a nyelvi ideológiákat gyakran vetik be politikai és társadalmi diskurzusokban különféle politikai célok megvalósítása érdekében, és azt igyekeznek sugallni álltaluk, hogy a nyelv ellen elkövetett „bűnök" eggyé válnak a nemzet ellen elkövetett bűnökkel.
A hatalom tehát egy egységes standard nyelvváltozat kialakításra törekedett, amely segítségével tudat alatt is tudják befolyásolni az embereket.Ez az elmélet pedig megfelel a nyelvi nacionalizmus és kis mértékben a standardizmus ideológiájának is. A nyelvi standardizmustól annyiban határolható el, hogy a hatalom nem azért szorgalmazza a nyelvi egységet, mert az egyén előrejutását segíti, hanem azért, mert így irányítás alatt tudják tartani a nyelvet és ezáltal az embereket. A hatalom tehát igyekezett megakadályozni akisebbségi nyelvek, a csoportnyelvek terjedését, mert azok bomlasztják a nemzet egységét. Ez utóbbi a nyelvi homogenizmus elméletének feleltethető meg.
Ez a fajta beavatkozás pedig, a nyelviváltozások mesterséges befolyásolása a nyelvi intervencionalizmus.
Látható tehát, hogy a hatalomnak milyen sok eszköze lehet a nyelv segítségével a társadalom megreformálására. Mondhatni ez ellen léptek fel a „deviáns" szó- és kifejezés használattal.

5.2. A nyelvi ideológiák gyakorisága a példaként hozott idézetek alapján

Az előző részbentíz, véletlenszerűen kiválasztott szöveget vizsgáltam meg. Most pedig azt szeretném összegezni,mely ideológiák szerepeltek az elemzéseim során, közülük melyek voltak a leggyakoribbak és miért.

A Lanstyák munkáiból összegyűjtött, a 4. pontban felsorolt ideológiák közül kilenc szerepelt a példa szövegekben. Ezek a következők: nyelvi defektizmus, - destruktivizmus, -

homogenizmus, - intervencionalizmus, -konzervativizmus, - nacionalizmus, - pluralizmus, -purizmus, -standardizmus.

A legtöbbször a nyelvi purizmus ideológiája jelent meg, egészen pontosan hat idézetben a tízből. A második leggyakoribb ideológia a nyelvi homogenizmus volt, amely négy alkalommal kapott szerepet. Gyakoriságát tekintve a harmadik helyen a nyelvi nacionalizmus, a nyelvi konzervativizmus és a nyelvi destruktivizmus osztozott egyaránt három-három megjelenéssel.

A két leggyakrabban megjelenő ideológia egyaránt a nyelvhelyességi ideológiák körébe tartozik. Ezek az ideológiák általában más, általánosabb jellegű ideológiákban gyökereznek (Lanstyák 2011: 15). Lanstyák írásaiban különösen nagy figyelmet szentel ennek a kategóriának, mert a nyelvhelyességi ideológiák száma objektíve is nagyobb, mint más típusú ideológiáké, mivel épp a nyelvhelyességi döntések indoklása az a terület, ahol a nyelvművelőnek nagyon nagy szüksége van különféle ideológiákra.

A nyelvhelyességi ideológiák többsége esetében kapcsolat létesül egy adott nyelvi forma és annak valamely valós vagy vélt, belső vagy külső tulajdonsága közt, s ez a kapcsolat indokául szolgál az érintett nyelvi forma helytelenítésének vagyelfogadásának (Lanstyák 2011: 35).

A nyelvhelyességi ideológiákon belül megkülönböztetünk makroszintet (amikor a nyelvhelyességi ideológiák egyfelől a konkrét közléstől elvonatkoztatva egész nyelvek, nyelvváltozatok vagy beszédmódok megítélésére, másfelől konkrét beszédhelyzetben a közlés egészének vagy jelentős részének, azaz konkrét diskurzusnak a megítélésére vonatkoznak) és mikroszintet (amikor ugyanezek az ideológiák konkrét nyelvi formákra, mindenekelőttlexémákra vonatkoznak) (Lanstyák 2011: 21).

Mint már említettem, a leggyakrabban a nyelvi purizmus ideológiája fordult elő, amely makroszinten azt a meggyőződést jelenti, hogy a hagyományos, nem idegen eredetű nyelvi formákat előnyben részesítő beszédmód értékesebb, mint az, amely nagyobb számban tartalmaz idegen eredetű nyelvi formákat. Mikroszintenpedig azt a meggyőződést fejezi ki, hogy a hagyományos, nem idegen eredetű nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint az idegen eredetű nyelvi formák; hasonlóképpen az idegen mintanélküli, belső keletkezésű nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint azok, melyeket idegen mintára alkottak (Lanstyák 2011: 55).

Ez a nézet igencsak elterjedt volt az ezredforduló előtt, elsősorban a 90-es években, amikor a rendszerváltás után hirtelen nagy számban kezdtek megjelenni a külföldi termékek hazánkban, beleértve a reklámokat is. Az idegenforgalom felvirágzásával a környező

országok kifejezései egyre jobban beszivárogtak és sok esetben rögzültek hazánkban, amit az is befolyásolt, hogy a tőlünk fejlettebb nyugati országok életmódját irigyeltük, hozzájuk akartunk hasonlítani. Az emberek beszédüket, szóhasználatukat egyfajta divat szerint próbálták változtatni, a nyelvművelők pedig ezt akarták megállítani. Feladatuknak érezték, hogy megmentsék nyelvünket a gazdasági fejlődés káros hatásaitól. Rengeteg lakossági fórumon kaptak szerepet, tv- és rádióműsorok indultak, amelyek a „szép" és „helyes" beszédre buzdítottak.

A nyelvművelők természetesen nem csak ítélkeznek vagy okítanak. Felmérik a nyelvszokásainkat, értékelik az egymás mellett szereplő nyelvi jelenségeket, (melyik az ideálisabb), és persze igyekeznek betölteni az űrt, azaz új szavakat alkotni az újonnan megjelenő fogalmak megnevezésére. Gondoljunk csak a citrancs példájára. (Megjegyezném, nem ismerek senkit, aki ezt használná ezt a kifejezést a hétköznapjai során.)

Jelenleg is több csatornán keresztül zajlik az emberek nyelvhasználatának művelése. A Duna Tv például 1995-ben indította útjára a *Nyelvőr* című műsorát, amely kéthetente 20 percben, szerda délutánonként kerül műsorra. A Magyar Katolikus Rádió *Szóról-szóval* címmel tart népművelést szintén kéthetente, szombatonként, valamint vasárnaponként hallgatható a *Nyelvédesanyánk*magazin, amelyben riportok, nyelvi játékok, irodalmi részletek segítségével próbálják feltérképezni nyelvünk romló állapotát.Ezeken túl különböző versenyeket is szerveznek diákoknak, melyek célja a „szép" beszédre nevelés, már fiatal kortól. Ilyen például a *Szép magyar beszéd* verseny(*Anyanyelvápolók szövetsége* 2012).

Felmerül a kérdés, van-e igény ezekre a műsorokra. Kontra Miklós készített egy felmérést az ezredforduló környékén, ahol elsőként azt vizsgálta, érdeklődnek-e az emberek a nyelvművelő műsorok iránt. A felméréséből kiderült: a megkérdezettek 28 százaléka nem, 44 százaléka alkalmanként, 27 százaléka viszont rendszeresen figyeli, nézi, hallgatja az ilyen témájú programokat (N.Tóth 2002).

Bár a felmérés viszonylag régi, megállapíthatjuk, hogy az emberek igénylik a nyelvi oktatást, a „szép" beszédre tanítást, hiszen általa többnek, műveltebbnek érezhetjük magunkat, és így elkerülhető a beszédünk miatti negatív megbélyegzés is.

6. Összefoglalás

Dolgozatomban a nyelvi ideológiák szerepét vizsgáltam a szleng nyelvművelői megítélésében.

Először a szleng fogalmát, majd a nyelvművelés helyzetét a tudományok rendszerében próbáltam meg tisztázni, elhelyezni. Utóbbihoz elsődlegesen Sándor Klára munkáit hívtam segítségül. Ennek oka, hogy kutatási területei közé tartozik a nyelvszociológia, azon belül is a nyelvi változás, a nyelvi megbélyegzés és diszkrimináció, a nyelv és hatalom viszonya, a nyelv, a kultúra és a társadalom összefüggései, valamint a 21. századi kommunikáció sajátosságai. Ő az tehát, aki megpróbálja a társadalom által csupán nyelvészekként számon tartott csoport tagjait differenciálni azok nézetei, elvei alapján.

Szintén a magyar nyelv kutatóinak csoportosításában segít Lanstyák István, aki elsősorban az általa ismert és összegyűjtött nyelvi ideológiákat rendszerezte több munkájában is, évről-évre pontosítva, fejlesztve azt. Ezeket az ideológiákat a teljesség igénye nélkül én is ismertettem. Célom csupán annyi volt velük, hogy az 5. pontban olvasható, az *Édes Anyanyelvünk* című folyóiratból származó, nyelvművelő írásokat elemezni tudjam. A megvizsgált tíz idézet elemzése természetesen nem teljes, hiszen az implicit módon megjelenő nyelvi ideológiák felfedezése sokszor csak az egész szöveg ismeretébenlehetséges.

Csupán arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy a nyelvi ideológiák igenis részei életünknek, még ha nem is vesszük észre azokat. Legtöbbször nyelvművelő írásokkal, műsorokkal találkozunk a médiában, amelyek szinte egyöntetűen védelmezik a „régi”, „igazi” magyar nyelvet és csak nehezen fogadják el az újat, a változást. Azonban van egy másik oldal, a szociolingvisztika hívei, akik sokkal inkább nyitottak a változásra, és kevésbé ítélkeznek a nyelvhasználók felett. Az ő véleményük valahogy mégis háttérbe szorul a médiában.

Talán az emberek ténylegesen igénylik nyelvhasználatuk folyamatos javítását. Azt, hogy valaki megmondja mi a „helyes” és mi nem. Úgy, ahogyan a hatalom, a politika is tette régen. Egy dolgot azonban nem szabad elfelejteni, a politikában bekövetkezett a rendszerváltás.

7. Irodalom

Anyanyelvápolók Szövetsége: *Anyanyelvi műsorok* (2012.12.07)
URL: http://www.anyanyelvapolo.hu/index.php?main=4&sub=1

Bakos Ferenc (2000):*Idegen szavak és kifejezések kéziszótára*. Budapest : Akadémiai Kiadó

Balassa József (1990): *Argó*szótár. Boross–Szűts: Megszólal az alvilág. *Édes Anyanyelvünk12/3* (1990. július–szeptember): 10.

Balázs Géza (1992): „A magyar nyelv az én szerelmem…" (BeszélgetésTemesi Ferenccel). *Édes Anyanyelvünk 14/4* (1992. október–december): 3

Bandur Szilvia–Grétsy Zsombor(1999): Dokiduma (Az orvosi *szleng*ről). *Édes Anyanyelvünk 21/3* (1999. június): 7.
URL: http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/edes_anyanyelvunk/9903c.htm,

Bencédy József (1993): Tök jó?! (A terjedő nyelvi durvaság ellen). *ÉdesAnyanyelvünk 15/4* (1993. október–december): 6.

Bíró Ágnes (1980): „Taxisduma". *Édes Anyanyelvünk 2/1* (1980. január–március): 11.

Boda Istvánné (1980): Nem téma… *Édes Anyanyelvünk 2/1* (1980. január–március): 8.
A téma szó eredete, használati területei, jelentései, jelentésváltozásairól ír.

Dumas, Bethany K.–Lighter, Jonathan (2002): Nyelvészeknek való-e a *szleng* szó? In: Várnai Judit Szilvia–Kis Tamás szerk.: *Aszlengkutatás 111 éve.* (Szlengkutatás 4.) Debrecen. 277–291.

Gosztonyi János (1993): Az alvilági nyelv.*Édes Anyanyelvünk 15/3* (1993. július–szeptember): 17.

Kemény Gábor (1992): Normaváltás közben. *Édes Anyanyelvünk* 14/4(1992. október–december): 5.

Kemény Gábor (1999): Nyelvi mozaik. *Édes Anyanyelvünk* 21/4 (1999.október): 5.„Milyen volt? Király!" alcímmel a király 'nagyon jó, pompás, remek' szó terjedéséről és használatáról ír.

Kis Tamás (1997): *Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához*. Debrecen. 237-296.

Kis Tamás (2010): *Alapismeretek a szlengről.* Debrecen. (2012.12.07)
URL: http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szleng.php

Kontra Miklós (2005)*:* Mi a lingvicizmus és mit lehet ellene tenni? In: *Közérzeti barangoló. (Műhely- és előadás-tanulmányok)*. Szerk. Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa. Szabadka, 2005. 175–202.

Kontra Miklós (2006): A magyar lingvicizmus és ami körülveszi
URL: http://web.unideb.hu/~tkis/staff_mikloskontra_2006j.pdf

Lanstyák István (2009): Nyelvi ideológiák és filozófiák. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 11/1: 27–44.
URL: http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyviideolesfil.pdf

Lanstyák István (2011): A nyelvi ideológiák néhány általános kérdéséről. In: Misad Katalin–Csehy Zoltán szerk.: *Nova Posoniensia. (A pozsonyi magyar tanszék évkönyve)*. Pozsony : Szenczi Molnár Albert Egyesület–Kalligram Kiadó. 13–57.
URL: http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyelvi_ideol_alt_kerd.pdf

N. Tóth Ida (2002): Édes anyanyelvünk a rádióban és a televízióban (2012.12.09)
URL:http://mno.hu/migr/edes-anyanyelvunk--a-radioban-es-a-televizioban-778040

Pusztai Ferenc főszerk. (2010):*Magyar értelmező kéziszótár*Budapest: Akadémia Kiadó.

Roberts, Paul (2002): Aszlengés rokonai. In: Várnai Judit Szilvia–Kis Tamás szerk.: *Aszlengkutatás 111 éve.*(*Szleng*kutatás 4.) Debrecen. 131–140.

Sándor Klára (2000): „… ki nem nyelvész, én vagy te?" Előadás a *Nyelv és hatalom* c. konferencián. Szeged, 2000. november 2. (2012.12.07)
URL: http://web.unideb.hu/~tkis/kinem01.htm

Sándor Klára (2001): Nyelvművelés és ideológia. In: *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*. Szerk. uő. Szeged. 153–216
URL: http://web.unideb.hu/~tkis/ideolog.htm

Sándor Klára (2002): Nyelvművelés nálunk és más nemzeteknél. *Társadalomkutatás,* 20 (2002), 121–149.
URL: http://web.unideb.hu/~tkis/nalunkes.htm

Tolcsvai Nagy Gábor (1990): A hatalom szava és a nép válasza.*Édes Anyanyelvünk* 12/2 (1990. április–június): 6.

Tolcsvai Nagy Gábor (2007):*Idegen szavak szótára*, Budapest : Osiris.